

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗУМІННЯ ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті розглядається співвідношення між змістом таких понять, як «повсякденний світ», трансценденція, трансцендентний ідеал, сутність, ідентичність, Інший, ініціація, «межова ситуація», міфопоетизація.

Вступ

Різомність (розгалуженість, не ієрархічність) свідомості та світосприйняття, про яку писали ідеологи постмодернізму, виявилася не просто красивою метафорою. Це прикрий факт, що вкрай негативно відображається на культурі Європи загалом. Різомність означає втрату структури і смислового центру в усіх сферах культурного життя, відмову від орієнтирів, критеріїв, телеологічності (спрямованості на ціль). Все це призводить до „шизофренічності“ європейської культури, до її поглинання і розчинення більш стійкими, здоровими культурними формами (західна преса їх називає „непрогресивними“, або „антипрогресивними“). Різомність – це, по суті, хвороба, що лише прикривається шляхетними гаслами демократії, толерантності та гуманізму, але насправді суперечить їм. Адже чи є гуманним і толерантним повільно «вбивати» самих себе на духовному рівні? Європейська культура доби постмодерну втратила життєздатність, змістовно вихолощена, бо являє собою суцільний колаж, цитату, ремінісценцію. Ця культура шукає натхнення в культурах далекого Сходу, в мистецтві аборигенів, в африканських ритуалах, в екзотиці та езотериці минулого – де загодно, але не в самій собі. Замість потужної культури, що колись продукувала оригінальні художні образи, ми бачимо технократичну цивілізацію, націлену на споживання. На нашу думку, причиною цього є відмова європейців від трансценденції себе за межі повсякденного існування у напрямку чогось над-емпіричного, трансцендентного, можливо, навіть сакрального.

Постановка проблеми

В ситуації постмодерну неможливо здійснювати теоретичну рефлексію над проблемою самотрансценденції, оскільки у філософії стерта різниця між сутністю й існуванням, ноуменом і феноменом, Я та Іншим. Постмодерністське світосприйняття унеможливорює реалізацію установки Я-Ти, тому що ідентичність, суб'єктність самого „я“ розпадається. «Я», що більш не конститується ніякими трансцендентними універсальними цінностями, відмовляється від царини належного і відтак замкнено у своєму «герметичному світі» (Г. Марсель). Отже, **метою статті** є наголосити на актуальності вищезазначених проблем і дослідити: **а)** в чому полягає сутність трансценденції; **б)** які є типи трансценденції в культурі, **в)** чому трансценденція є формою розвитку культури, **г)** чому без трансценденції культура розчиняється, втрачає самоідентичність, девальвує у „промискуїтеті форм“, остаточно гине.

Основна частина

Духовне становлення і розвиток особистості нерозривно пов'язані із феноменом трансценденції, тобто самоподолання, переростання за власні межі. Трансценденція передбачає розкриття, реалізацію

сутності людини. Необхідно реактуалізувати зміст самого поняття **сутність**, що було нівельовано у філософії ХХ в. (особливо в Е. Гуссерля і Ж.-П. Сартра). Сутність – це апріорна структура, внутрішня якість, потенція, можливість, закладена в людині. Поступовий розвиток і розгортання сутності в тих або інших обставинах (актуалізація потенції) і є наше існування тут і зараз - екзистенція, або «осьбуття» (М. Гайдегер). Сутність – це те, завдяки чому дана конкретна людина є тим, ким вона є, і відрізняється від інших неповторністю і унікальністю. Можна порівняти сутність людини із «зерном» з Євангельської притчі (Матф., 13), що може вирости в тих або інших умовах, на певному «грунті» обставин. Сутність передує існуванню як можливість передує дійсності (в цьому плані логіку Фому Аквінського неможливо спростувати ніякими сартрівськими спекуляціями). У сутність закладена вольна воля вибору: «або» - «або». Сама сутність – духовна, метафізична, інтелегібельна (пізнається/схоплюється інтелектом, а не чуттєвим пізнанням). Сутність будь-якого конкретного суцього – це «щойність» (відповідає на питання «що це є?»). Сутність конститує психічні, інтелектуальні, духовні, моральні властивості людини. Вона також обумовлює тілесність людини, саму будівлю тіла: наприклад, «душа – це форма тіла» (Аристотель), «тіло - об'єктивована воля» (Шопенгауер), «у людини таке тіло, на яке заслуговує її душа» (Ориген). У сутності екзистенції міститься постійне самоподолання, самозростання, трансценденція. **Трансценденція** передбачає: а) символічне помирання і відродження; б) рух за межі «життєвого світу повсякденності» (А. Шюц) назовні, на зустріч із чимось трансцендентним щодо повсякденності.

Що таке життєвий світ повсякденності? Це – соціально-комунікативний культурний простір, в якому ми живемо, працюємо, спілкуємося. Світ повсякденності має структуру (розподілення на приватну і публічні сфери), певні межі („горизонт життєвого світу“) і характеристики (інтерсуб'єктивність, раціональність). Але в тому й то й полягає парадокс **екзистенції**, що будучи «закинутою» в світ повсякденності, вона не обмежується їм. Вона завжди проєктує щось понад собою, трансцендує, або переступаючи за межі життєвого світу. Таким чином, екзистенція є «виступанням в істину Буття» (М. Гайдегер). Саме слово existence походить від дієслова ex-stare – виходити за межі, переживати стан екстазу. Смысл та цінність екзистенції лежать за „горизонтом“ її життєвого світу повсякденності.

Відмовлення від самотрансценденції і консервація «я» у своїх вузьких межах призводить до: а) духовної і моральної стагнації, омертвіння і неможливості становлення повноцінної особистості; б) витравлюванню аристократичного духу, торжеству міщанської/егалітарної культури і способу життя,

зосередженого виключно на іманентних реаліях, що й лежить в основі суспільства споживання; в) нівелюванню культурної ідентичності нації загалом. Процес трансценденції означає те, що екзистенція зв'язана з чимось трансцендентним, метафізичним, прагне співвіднести себе із ідеальним прототипом, моделлю. Залежно від того, яку ідеальну модель ми беремо за основу, ми зможемо здійснити класифікацію типів трансценденцій. Так, на нашу думку, першою класифікацією можна вважати розподіл трансценденцій на **секулярний** і **релігійний** типи. Другою класифікацією є розподіл трансценденції по сферах людської культури: можемо говорити про трансценденцію в сферах **пізнання, поведінки і творчості**. Третьою класифікацією є історичний розподіл трансценденцій на **домодерний, модерний** і **постмодерний** типи.

Розберемо докладніше першу класифікацію, а саме - поділ трансценденцій на секулярний і релігійний типи. У традиційному, **релігійному** змісті трансценденція – це рух від профаного до священного. Ідеалом в даному випадку виступає сфера онтологічного, божественного. Важливо відзначити, що профане і сакральне – не різні рівні реальності, тому що вся реальність для релігійної свідомості - прояв священної і чистої сфери профаного як такої не існує. Йдеться про різні модуси сприйняття реальності, різні екзистенціальні установки. (див. Мірча Еліаде). Прикладом релігійної трансценденції може бути обряд **ініціації** (посвяти в духовне знання). У сучасному суспільстві традиційний обряд ініціації (відірваний від первісного релігійного контексту) трансформується в сурогатні, псевдо-ініціативні форми. У **секулярному** змісті трансценденція – це рух від безособового до особистісного, від сфери Воно в сферу Ти, від установки «володіння» - до установки «бути», від повсякденності (Das Man) у неповсякденність (зачаклованість, сфера міфопоетичного), від хаотичного до логоцентричного.

Зупинимось більш детально на **секулярному** типі трансценденції від установки Я-Воно до установки Я-Ти більш детально. У міжособистісних стосунках спрямованість на метафізичну сутність людини, а не на її фізичну тілесність, (яка є лише видимим проявом, вираженням цієї сутності на рівні явища), означає здатність бачити в людині її неповторне й унікальне **Ти**, особистість у всьому її розмаїтті. Спрямованість на Ти є основою відчуття любові. Любов - особливий духовно-емоційний стан, за допомогою якого ми можемо пізнати сутність людини. Якщо сутність речі („щойність“) ми можемо виразити в понятті, то сутність людини не є повною мірою раціонально обґрунтованою та інтерсуб'єктивною. Досвід любові важко переказати в понятійних конструктах. (пор. Лао Цзи - «той, хто знає, не говорить»). На відміну від любові, сексуальність характеризується спрямованістю не на духовну сутність людини, а на її тіло, безособове **Воно**. Тому сексуальність припускає взаємозамінність, орієнтацію не на неповторну особистість, а на узагальнений типаж. (див. В. Франкл).

Спрямованість на унікальне **Ти** не може бути повсякденною установкою для дорослої людини. У життєвому світі дорослого, Ти не дається як вихідна

даність, як це було б у випадку дитини. Дитина живе ще у світі інтимної, приватної сфери, де домінують «ми - відносини» (А.Шюц). Перше Ти виникає в любові дитини до матері, а також (у випадку релігійного виховання) у молитовному звертанні до Бога. Адже до Бога завжди звертаються «на ти» і ніколи «на ви». Перетворюючись на дорослу, людина виробляє установку Я - Воно. Дорослий починає жити у відчуженому світі публічного. Йому складніше знаходити друзів, складніше молитися Богу. Суб'єктність Ти обростає концепціями, судженнями, стає об'єктом. Тепер спрямованість до Ти вимагає екзистенціального напруження, вольового зусилля для виходу за межі „світу повсякденності“. *Тобто перехід від установки Я-Воно до установки Я-Ти вимагає трансценденції.* Цей екзистенційне „переключення“, перехід звичай супроводжується деякими **«межевими ситуаціями»** (К. Ясперс) – хвороба, страх смерті, самотність, тривога небуття, духовний досвід, змінені стани свідомості, трансперсональний досвід тощо. Відмітимо, що почуття любові – це також своєрідна „межова ситуація“, яка контрастує з повсякденною установкою пересічної людини. В ході межової ситуації людина здійснює самотрансценденцію, зміну екзистенційних установок.

Другою класифікацією можна вважати розподіл типів трансценденції по сферах застосування у культурі: пізнання, поведінка і творчість – **теорія, праксіс, поезіс**. Всі ці сфери функціонують за рахунок людської здатності до трансцендентності.

а). У процесі пізнання відбувається трансценденція (піднесення) свідомості від множинного до єдиного, від мінливого до вічного, від дискретного до всезагального, від явища до сутності, від хаотичного до закономірного, від сфери досвіду до сфери апріорних можливостей цього досвіду. Інтелект перетворює чуттєві образи на загальні поняття через абстрагування. За допомогою останнього ми здійснюємо трансценденцію (перехід) від одиночного сущого до видів та родів сущого. Наприклад, «людини взагалі» в дійсності не існує, але без цього абстрактного поняття неможливе пізнання і спілкування.

б). У поведінці окремого індивіда відбувається трансценденція дій та вчинків у напрямку чеснот та фінальних цілей. В акті трансценденції ми завжди співвідносимо суще і належне: „те, що є“ і „те, яким воно мало би бути“. Отже, необхідно, щоб існувала певна ціннісна ієрархія, система координат поведінки. У соціальних процесах (історії) людство також трансцендіє себе у напрямку певної мета-цілі, проекту, утопії тощо. Отже, можемо сказати, що не тільки становлення і розвиток окремої особистості, але й культури/цивілізації в цілому полягає у самоподоланні, переростанні власні межі. Можемо навести приклад трансценденції (переростання) грецької культури за власні межі (Римська Імперія, Візантійська Імперія), англо-саксонської культури (Британська Імперія), російської культури (Російська Імперія, Радянська Імперія). Коли культура/цивілізація припиняє інтенцію до переростання себе за власні межі, це означає відмову від росту, а отже, й відмову від претензій універсалізму, а на простому рівні - втрату колоній. Виникають два питання. 1) Чи не є втрата європоцентризму й імперських месіанських

ідей ознакою слабкості, нежиттєздатності європейської культури? 2) Чи не є суспільство споживання маскуванням більш гнучкої, невієської, а радше – культурної експансії американської культури. (Див. з цього приводу працю Збігнева Бжезинського „Велика шахівниця”, де йдеться про вищість американської імперії у порівнянні з всіма іншими, що коли-небудь існували, саме за рахунок культурної, світоглядної та інформаційної експансії).

в) У творчому процесі (поезії) митець підносить, трансцендує себе (за допомогою екстазу, прозріння, фантазії, міфопоетизації, гумору тощо) над матеріальною дійсністю і сягає ідеальних первообразів речей (див. Платон). „Поетія – це конститутивне називання буття і сутності речей” (М. Гайдеггер). У творчості людина відчуває себе деміургом. Отже, у всіх трьох сферах (пізнання, поведінка, творчість) повинна бути телеологічність, спрямованість на ціль, що й забезпечує нашу трансценденцію.

Тепер розглянемо умови можливості трансценденції екзистенції по мірі трансформації європейського світогляду від Домодерну до Постмодерну. Зробимо порівняльний аналіз трьох епох (Домодерну, Модерну і Постмодерну) і прослідкуємо, який тип трансценденції домінує в конкретну епоху, взявши такі критерії: – 1) уявлення про трансцендентне; 2) тип мислення; 3) розуміння теорії, праксису та поезису як сфер, де проявляється здатність екзистенції до трансценденції; 4) розуміння любові як способу пізнання сутності Ти.

Можна припустити, що існує певна відповідність етапів біографії з етапами історії. Перший етап – це дитяче, безпосередньо-наївне відношення до світу як до Ти, неусвідомлена віра в Бога в дитини (корелюється з епохою домодерну та міфологічним світоглядом). Другий етап – коли людина переходить до дорослого відчуженно-публічного відношення до світу як до Воно, де превалує установка на присвоєння і володіння, і Інший, в тому числі й бог виступають як «річ серед речей», як „сущє серед сущого” (епоха Модерну, капіталістичних відносин, де превалюють скептицизм та деїзм). На третьому етапі модерний нігілізм руйнує сам себе, і це вимагає переосмислення людиною всіх старих метанарративів – (така перспектива ймовірно відкривається в постмодерні).

I. Домодерн (метафізичний світогляд)

1. Трансцендентне розуміється як священне, абсолютне, вічне, нестворене. Область трансцендентного вважається єдино реальною, і завдяки трансцендентному усе робиться реальним (існуючим), ніщо перетворюється на щось, небуття на буття. Трансцендентне-священне і є дійсною сферою духовного у строгому значенні цього слова.

2. Для Домодерну характерна «**Міфопоетична**» (Х. Френкфорт) стадія мислення, що базується на установці **Я - Ти**. Для людини не існує сфери неживого і безособового Воно. Все одухотворене (панвіталізм). Навіть коли мова йде не про примітивний язичницький політеїзм, а про розвинуті монотеїстичні релігії або філософські концепції, світ (природа) є живими. За Фоною Аквінським, усе сущє (ens) існує завдяки Богу-Творцю, який є буттям (esse). Недарма християнську Трійцю св. Отці називають

«животворячою». Християнське розуміння Бога – глибоко персоналістичне, Бог є абсолютне Ти. Міф і релігія здійснюють зв'язок людини з трансцендентним. За допомогою ритуалів (ініціації, жертвопринесення, священного божевілля і т.д.) та таїнств (якщо брати християнство) людина переходить із профанного на сакральний рівень реальності. (Див. Р. Генон і Ж. Батай). Міфологічна свідомість працює так, щоб кожен момент, кожна подія і явище цього світу пов'язати, обґрунтувати, пояснити, підкріпити відповідною подією і явищем, що відбулося „во Время Оно» (священний час до початку земної історії).

3.а). Якщо взяти класичну модель античність-християнство, то згідно з цією моделлю все з необхідністю спрямоване (трансцендує себе) до вищої цілі – всезагального блага (summm bonum). Саме до блага спрямоване наше пізнання, наша поведінка, наша творчість. Усі ці сфери тісно переплетені між собою. Для людини благом є щастя або блаженство. Блаженство полягає у спогляданні вічних сутностей-ейдосів (Платон, Ориген), у розчиненні в Єдиному (Плотін), у теозісі або уподібненні Богу по благодаті (патристика), у розумному спогляданні Божественної Трійці, або „visio beatifica” (Фома Аквінський, томізм). Пізнання вищої трансцендентної реальності досягається за допомогою морального самовдосконалення людини, орієнтації вчинків на чесноти. До класичних античних чеснот (мудрість, мужність, справедливість, поміркованість) християнство додає ще й теологічні (віра, надія, любов). Об'єктом останніх є Бог – умова і мета людської трансценденції. Іншими шляхами досягнення блаженства (окрім практикування моральної поведінки та виконання заповідей) є трансценденція людини за допомогою еротичного поривання або екстазу (Платон і Плотін), містичного раптового стягання надприродної благодаті та дарів св. Духа (див. В. Лосский).

3.б). Говорячи про основи класичного домодерного розуміння праксису, слід пам'ятати, що «я» завжди розглядається в двох аспектах. Нижче «я», піддане інстинктам, гріхові, пристрастям, «принципові задоволення» (З. Фрейд) – гнів, похоть, страх, жадібність. І вище «я», спрямоване до пізнання трансцендентної реальності. На рівні філософської рефлексії епохи античності (див. Платон, неоплатоніки, стоїки) стверджується, що «я» знаходиться між двома крайніми полюсами – інстинкт і розум, хаос і порядок, природа і культура, Діоніс і Аполлон, тимчасовий світ і вічний Логос. Ми завжди знаходимося в процесі трансценденції вгору (у напрямку божественного) або вниз (у напрямку тваринного, інфернального). Ми можемо назвати ці процеси, користуючись релігійними термінами **ініціацією** та **контрніціацією**. Продовжуючи і доповнюючи античність, ортодоксальне християнство вводить опозицію гріх – святість. Гріх є потакання людиною своїй занепаляй природі, відмова від трансценденції.

3.в). Істинне «я» пов'язане з уявленнями про ідеальну людину. Це може бути мудрець, який досяг стану безпристрасності-апатії (стоїки), або святий аскет (християнство), «аристократ духу», що переборює негативні вияви своєї тварності, перетворює занепаляй природу, відновлює первісний задум Творця. Отже, трансценденція в узагальненому вигляді – це

рух від гріха до святості, від падшої природи до її перетворення (преображення), від матерії (плоті) до духу. Метою духовної трансценденції є святість, найвища форма моральної досконалості, коли людина отримує „дари Святого Духа» (любов, довготерпіння, прощення, лагідність, смиренність, доброту).

3.г.) Закон «фіналізму» (Е. Корет), тобто трансценденції у напрямку цілі (чеснот, святості), спрацьовує й при розгляді культуро-цивілізаційних утворень. Цивілізаційна ідентичність неможлива без мета-проекту, утопії, до якої вона прагне. Якщо ми беремо давню Грецію, то філософським мета-проектом є справедлива держава (наприклад, платонівська утопія). Якщо йдеться про середньовічну Європу, то можна говорити про такі утопії, як Небесний Іерусалим, божественний град св. Августина, царство пресвітера Іоанна, кітеж-град (православна традиція). Відгомони античних і християнських утопій простежуються в модерних ідеях утопічного соціалізма, побудови третього Рейха тощо.

3.д.) Сьогодні вважають, що творчість передбачає оригінальність, руйнування канону, фантазію, авторське бачення, - та як раз цього ми в домодерні й не спостерігаємо. Щодо античності, можемо вказати на два основні види мистецтва: храмову скульптуру, що мала відповідати ідеальному канону, пропорціям (знаменитий „Канон” Поліклета із Аргоса), та ритуальну музику, що мала відобразити математичні пропорції Універсуму (Піфагор). Мистецтво було присвячено міфологічним сюжетам. У добу панування християнства в Європі мистецтво також було переважно сакральним і слугувало „вікном у трансцендентний світ” (о. П.Флоренський). Головним було здійснити трансценденцію від зримого образу до незримого первообразу.

4. Любов в епоху домодерну розуміється в тісному зв'язку зі сферою духовного і трансцендентного. Любов є трансценденція «ось-буття» до рівня божественного. Любов можлива як: **а)** ерос – умирання в тілі (або покидання тіла) і устремління до духовного світу, до світу ейдосів (чистих сутностей і змістів). Ерос припускає негативне відношення до тіла (лінія платонізм - гностицизм - манихейство); **б)** агапе – символічна смерть і відродження ще в земному житті. Досягнення святості і любові через уподібнення Богові, або «обоження» (теозіс). Відношення до тіла як до «храму душі».

II. Модерн. (моральний світогляд)

1. Трансцендентне перестає розумітися як священне, абсолютне, духовне. Трансцендентне починає позначати щось таке, що просто переважає сферу індивідуального й емпіричного. Можна сказати, що трансцендентне стає сферою ідеалів: соціальних, політичних, економічних, культурних, моральних, естетичних. Ідеали трансцендентні – але не в тому сенсі, як платоновські ейдоси, але як певні еталони, конвенційно прийняті у суспільстві. Характерною тут думка Фіхте: «Ми знаємо, що **ідеали не можуть існувати в дійсному світі**; ми лише затверджуємо, що по них ми повинні судити про дійсність». Отже, трансцендентне втрачає статус онтологічного, об'єктивно існуючого, але воно потрібно для наших моральних та естетичних суджень в якості критерію.

2. Особливості розуміння «я» та сфери праксісу в епоху Відродження зв'язані зі зміною ідеалів. На місце святого як людини, що досягла обоження (теозісу), приходять ідеал людини як: **а)** всемогутнього художника; **б)** мага і володаря таємниць природи (тип Фауста); **в)** носія абсолютної політичної влади (тип „Государя” Макіавеллі). Як зазначає С.Аверинцев, ренесансний ідеал людини одержав подальший розвиток у концепції «надлюдини Ф. Ницше».

2 а). Міфопоетична стадія мислення переходить у „науково-раціональну» (Х.Френкфорт). Поява установки **Я - Воно** і „розчаклування світу» (М. Вебер) стає можливим, як тільки запановує дійсний світогляд, що «виносить» Бога за межі світу. Філософське обґрунтування цієї ізоляції Бога знаходимо в Рене Декарта, що відділив матерію і дух (а в мислячій субстанції помилково змішав духовне і душевне). Природа стає неживою і неодухотвореною – спочатку тварини починають сприйматися як автомати, що позбавлені душі, а потім і людину починають розглядати виключно як тіло-механізм (див., наприклад, Ламетрі, пізніше Мерло-Понті). Так виникає сфера неживого, Воно. Але в той же час міфопоетизація, здатність створювати міфи, будучи невід'ємною властивістю культури, знаходить нові форми вираження. На зміну традиційному міфіві приходять світське мистецтво, форма персонального, авторського міфу.

3.а. У відсутності примата релігії мистецтво бере на себе функції моралі, підносить людину від «нааяного» до «належного». Мистецтво модерну покликано виховувати, надихати, служити, бути соціально корисним, пояснювати світ (поряд з наукою). Отже, мистецтво трансцендіює людину зі світу емпірично даного у світ уявлюваного, у царство ідеалів. Мистецтво виконує функцію художньої міфопоетизація (творення нових, авторських міфів) – це своєрідна компенсація диктату раціоналізму та механіцизму.

3.б. Що стосується до сфери пізнання, то в епоху Модерну воно фокусується вже не на пошуку трансцендентних сутностей-ейдосів, а на дослідженні апіорних умов пізнання, тобто стає важливішим не „що” досліджувати, а „хто” і „за яких умов” здійснює пізнання. З подачі І. Канта **трансцендентне** трансформується в **трансцендентальне (апіорне)**. Тенденція суб'єктивізації пізнання знаходить своє крайнє вираження у філософії Е. Гусерля, у специфічній пізнавальній процедурі „феноменологічної редукції”, де ми виносимо за дужки судження про об'єктивний світ та досліджуємо чисті смисли, феномени нашої свідомості. В ході цієї редукції ми здійснюємо трансценденцію, відмову від „природної настанови” сприйняття і повертаємося „назад до речей!”.

4. Відбувається секуляризація еросу в «атог» (Дж. Кемпбелл), з'являється романтична любов, не освячена Церквою. Джерела романтичного розуміння любові знаходимо в поезії трубадурів, а ще раніше – в арабській культурі (див. Дж. Кемпбелл «Маски бога» і Дені де Ружмон «Любов і західно-європейська культура»).

III. Постмодерн (естетичний світогляд)

1. Епоха постмодерну характеризується зникненням сфери трансцендентного (у тому розумінні,

що було характерно для домодерної і модерної свідомості). Разом із трансцендентним зникають і загальнозначущі (універсальні) цінності, критерії, канони, ідеали і змісти, що були вироблені в епоху Модерну. У філософії постмодернізму йдеться про деконструкцію модерних мета-нарративів – загальнозначущих «історій», що приймаються на віру. Дерріда пише про зникнення «Тео-телеологоцентризму», а разом із ними й ідеї центра. Для епохи постмодерну характерним є зникнення будь-яких критеріїв пізнання, поведінки та творчості, щезає навіть критерій реальності (оскільки стерто границю між буттям і видимістю, серйозним і грою, правдою і інтерпретацією правди в ЗМІ). Пізнання працює по законам герменевтики. Це означає, що культура – це текст з безліччю інтерпретацій. Втрата ієрархічності (поділу на правильну/неправильну інтерпретацію, ортодоксальне або еретичне) унеможливує як строгий метод пізнання істини, так і підриває віру в існування об'єктивної істини взагалі. Яка реальність «реальніше» – повсякденний світ, віртуальна реальність, або навіть Лсд-візія? У фільмі «Матриця» це онтологічне питання підняте гранично гостро.

2.а. «Я» позбавлене трансцендентної опори «зовні», універсальних ідеалів і цінностей, до яких можна прагнути. Зникнення телеологічності в сфері праксісу влече за собою фрагментизацію і зникнення «я».

2.б. Постмодерн буквально зациклений на тілі, а суспільство споживання орієнтовано виключно на тіло, зовнішній вигляд. Існує концепція «трансгуманізму», згідно якій людина не є останньою ланкою еволюції, а може вдосконалюватися до бескінечності. Послідовники руху трансгуманізму стверджують, що за допомогою нано- та біо-технологій, генної інженерії та штучного інтелекту можна ліквідувати старіння і смерть, значно підвищити розумові і фізичні можливості людини. Отже, рано чи пізно людина за допомогою всього цього зможе трансцендіювати себе в пост-людину.

3.а. Тип мислення людини доби постмодерну – споживчий. Йде процес стандартизації та уніфікації, прирівнювання всіх культурних, моральних і релігійних цінностей до економічної цінності (усе стає товаром). Паралельно з цим, в якості компенсації суспільству споживання, за допомогою масової культури, відеокліпів, фільмів, реклами відбуваються процеси естетизації і міфопоетизації. Масова культура трансцендіює, переносить людину у світ уявлюваного, в ідеальний світ (ідеальний відпочинок, ідеальний сексуальний об'єкт, зроблений в програмі Фотошоп, ідеальна машина). Дихотомія Е. Фромма «мати або бути?» переходить у дихотомію «бути або здаватися?» (див. Гі

Дебор «Суспільство спектаклю»).

3.б. Трансцендентне для постмодерного світосприймання – це не священне (як було в домодерні) і не над-індивідуальне або над-емпіричне (як було в модерні). Трансцендентне – це «перегортання» того ж самого. Наприклад, трансцендентним стосовно сексуальності стає транс-сексуальність, трансцендентним стосовно естетики є «трансестетика» (Бодріяр), трансцендентним стосовно Бога є його пародія («диявол – мавпа Бога»), трансцендентним по відношенню до тіла-організму є біо-робот («пост-людина»), трансцендентним по відношенню до повсякденної дійсності стає віртуальна реальність.

4). Оскільки щезає «я», то зникає й Ти. Любов підмінюється ідолопоклонством: наприклад, культ зірок кіно і шоу-бізнесу. Як ілюстрацію можна навести роман Патріка Зюскінда «Аромат», де головний герой створює універсальний запах, завдяки якому він перетворюється на ідола-божество, прообраз антихриста.

Висновки

Трансценденція – це форма розвитку культури та основа її ідентичності. Зникнення трансцендентного шару в культурі призводить до стагнації та загрози культури. Сьогодні західне суспільство більше не прагне до трансцендентного: ані у формі Бога, ані у вигляді утопій, бо живе у «вже реалізованій утопії правової держави і суспільства добробуту». Стандартизація та конвергенція культур призводять до того, що Інший зникає «у пеклі того ж самого». В епоху постмодерну масова людина трансцендує себе за допомогою сурогатів масової культури, особливо фантастики та фільмів жахів, тим самим міфопоетизуючи свою повсякденну дійсність, створюючи штучну анти-утопію.

Список літератури

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности М.: Медиум, 1996 г. -323 с.
2. Бодрияр Ж. Прозрачность зла. - М.: Добросвет, 2000 г.- 258 с.
3. Бубер М. Я и Ты.- М.: Республика, 1995.- 464 с.
4. Генов Р. Царство количества и знамения времени. – М.: Беловодье, 1994.-304 с.
5. Дені де Ружмон. Любов і західна культура. –Л.: Літопис, 2001.- 304 с.
6. Жильсон Э. Введение в философию Фомы Аквинского. М., Прогресс, 2003. – 680 с.
7. Звіулас Й. Буття як спілкування. – К., Дух і літера, 2004. – 281 с.
8. Зюскінд П. Парфумер. – Л., Фоліо, 2003. – 372 с.
9. Кембелл Дж. Маски бога. – М.: Золотой век, 1996.- 332 с.
10. Платон. Избранные диалоги. - М.: Худож. Лит., 1965.- 472 с.
11. Тейлор Ч. Етика автентичності. К.: Дух і літера, 2002.- 128 с.
12. Элиаде М. Священное и мирское//Элиаде М. Миф о вечном возвращении.- М., МГУ, 1994.-С. 251-410

А.Ю. Морозов

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОНИМАНИЯ ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ЕВРОПЕЙСКОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье рассматриваются такие понятия как повседневный мир, трансцендирование, трансцендентный идеал, Другой, сущность, экзистенция, инициация, мифопоэтизация.

A. Morozov

THE TRANSFORMATION OF UNDERSTANDING THE TRANSCENDENCE IN THE HISTORY OF EUROPEAN CULTURE

Such notions as ordinary world, transcendence, transcendental ideal, Other, essence, existence, initiation, mythopoeia are analyzed in this article.

Стаття надійшла до редакції 2.12.2009.

